

HURRÁ, POPULIZMUS!

A korszellem, melyben a mentegetőzések ideje lejárt

DOI 10.35402/kek.2023.3.17

Absztrakt

A populizmus – mely többek közt jelenthet ideológiát, politikai magatartást, stílust, stratégiát – jelentős globális térnyerése élénkíti a tudományos, politikai és közéleti diskurzusokat évszázadunkban, amikor is az év szava címet nyerte el 2017-ben. Bár e diskurzusok uralkodó hangneme, hozzáállása a populizmushoz mindig is erősen negatív és ellenséges volt, *A népszerűség átká – Portrék, ideológiák, programok a populizmus múltjából és jelenéből* című tanulmánykötet célja, hogy ezen változtasson. A Heil Kristóf Mihály és Petri Bernadett szerkesztésében elkészült könyv rávilágít, hogy a populizmus nem is olyan rossz, mint eddig tudtuk vagy gondoltuk. A mintegy tizenegy frappánsan megírt, de tényközlő fejezetből megtudhatjuk a (politikai) populizmus fogalmi nehézségeit, történetét a 19. századtól napjainkig, és mai, egyes országokra, pártokra, mozgalmakra és vezetőkre lebontott jellemzőit. Végkövetkeztetésként pedig azt, hogy a populizmus a demokrácia legmagasabb megnyilvánulási formája is lehet, de legalább az ahhoz vezető út, és semmikképpen sem annak ellentéte. Ekképpen ahelyett, hogy védekezni kellene az ellen, ha valakit populizmussal vádolnak, egyszerűen fel kell vállalni, és büszkének kell lenni rá. Ezt az újszerű, a populizmust támogató stílust vagy stratégiát nevezzük a jelen recenzióban *Hurrá-populizmusnak*, ami – a posztliberalizmust leváltva – egy olyan politikai korszellem eljövételét sejteti, melyben a mentegetőzések ideje lejárt.

Abstract

The significant global rise of populism – which can mean, among other things, ideology, political behaviour, style, strategy – is enlivening the scientific, political and public discourses of our century, when it won the title of word of the year in 2017. Although the dominant tone and attitude of these discourses towards populism has always been strongly negative and hostile up, the aim of the study volume *The Curse of Popularity. Portraits, Ideologies, Programs From the Past and Present of Populism* is to change this. The book edited by Mihály Kristóf Heil and Bernadett Petri

highlights that populism is not as bad as we knew or thought until now. From the approximately eleven crisply written but factual chapters, we can learn about the conceptual difficulties of (political) populism, its history from the 19th century to the present day, and its current characteristics broken down into individual countries, parties, movements and leaders. As a final conclusion, populism can be the highest expression of democracy, but it is at least the path leading to it, and by no means its opposite. Thus, instead of defending against being accused of populism, one should simply accept it and be proud of it. In this review, we call this new style or strategy that supports populism *Hoonyay populism*, which – replacing post-liberalism – suggests the coming of a political zeitgeist in which the time for apologises is over.

Bevezetés

Nemrég jelent meg magyar és angol nyelven egyaránt *A népszerűség átká – Portrék, ideológiák, programok a populizmus múltjából és jelenéből* (The Curse of Popularity. Portraits, Ideologies, Programs From the Past and Present of Populism) című tanulmánykötet az Alapjogokért Központ és a Kereszténydemokrata Intézet közös gondozásában. A tizenegy tanulmányt felölelő kötetet Heil Kristóf Mihály jogász, jogtörténész, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár friss operatív igazgatója és Petri Bernadett jogász, a Kereszténydemokrata Intézet populizmusprojektjének kutatásvezetője, a XXI. Század Intézet kutatója szerkesztette. A szerzők közt olyan magyar és külföldi származású tudományos gondolkodók és elismert szakemberek találhatók meg, mint Békés Márton, a Terror Háza Múzeum kutatási igazgatója, a XXI. Század Intézet igazgatója, a Kommentár folyóirat főszerkesztője; Paár Ádám, a Méltányosság Politikaelemző Központ főmunkatársa, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem óraadó oktatója; Ökrös Mátyás László, a Miniszterelnökség Nemzetközi és Külkapcsolatok Főosztályának vezetője, az Európai Parlament korábbi tanácsadója; Matevž Tomšič, a Nova Goricai Szociális Tudományok Iskolájának professzora; Hajdú András helyettes államtitkár, a Mathias Corvinus

Collegium Politikatudományi Műhelyének kutatónára; Lucy Depablos, a venezuelai Táchirai Katolikus Egyetem politológusa, a LIP Alapítvány elnöke, a Poder Geopolítico kommunikációs médium tartalom- és marketingigazgatója; Daniele Scalea, a Machiavelli Politikai és Stratégiai Tanulmányok Központjának alapítója és elnöke; Czene-Jóó Máté, az ELTE Politikatudományi Doktori Iskolájának hallgatója; Stefan Maximilian Drexler politológus, a Passaui Egyetem és a budapesti Andrassy Egyetem doktori hallgatója.

Ahogy a kötet alcíme is jelzi, a mű középpontjában a populizmus múltjának és jelenének átfogó bemutatása áll, néhol (szükséges) átfedésekkel a fejezetek közt. Többek közt szó esik a *populare* latin szó eredetéről, a korai amerikai és orosz populista mozgalmakról, a populizmus és a posztliberalizmus megjelenéséről Európában, a latin-amerikai, az olaszországi és az egyesült királysági populizmusról, valamint Angela Merkel populizmushoz fűződő viszonyáról. Bár a mű akadémiai igényességgel íródott, bevezető és ismétlődő jellege lehetővé teszi a könnyű olvasást mindazoknak, akik a témában vagy a politikatudományban kevésbé jártások. Mindazonáltal a kötet üde színfoltot jelent a populizmussal alaposabban foglalkozni vágyók számára is, hiszen az e témát uraló, élesen kritikus, elenséges hangnemet itt frappáns és támogató, egyfajta pro- vagy „*Hurrá-populista*” stílusra cserélték a szerzők. A fejezetek ebben rejlő újszerűsége pedig feloldja a populizmus bebetonozott egypólusú megközelítését, amely eddig jellemezte a tudományos, a politikai és a közéleti diskurzusokat. Rávilágít, hogy a populizmus, amellyel előszeretettel bélyegeznek meg politikai szereplőket – köztük a jelenlegi magyarországi kormányt és miniszterelnököt – nem egyedi és nem napjainkbeli jelenség, nem kizárólag bal- vagy jobboldali, puha vagy kemény, jó vagy rossz. Hanem egy olyan ideológia, politikai magatartás, stílus, stratégia, melynek pozitív és negatív aspektusai egyaránt vannak, s melyeket az egyes politikai pártok, mozgalmak, vezetők kedvükre (döntésük eredményeképpen) és haszonnal alkalmazhatnak. Célja, hogy az adott politikai szereplő népszerűsége tegyen szert. És persze ki ne akarná ezt? Feltéve, hogy a politikai sikerhez (kifejezetten a demokráciában) népszerűsége van szükség. Vagyis minden politikai szereplő alkalmazza például a populista retorika elemeit kampánya során. Ennek ellenére egyes, kipécézett politikai pártokra, mozgalmakra és vezetőkire előszeretettel sütik rá a populista stigmát, erős negatív konnotáció kíséretében. Egyfajta szitokszóként vagy harci szófordulatként alkalmazzák rájuk – mely rendkívül megrontja a politikai siker íztét. Sőt, politikai kudarchoz vagy tévesztéshez

is vezethet. S így válhat a népszerűség áldásból átokká, hogy a kötet címére utaljunk. Ebből az ördögi körből ad a kilépésre lehetőséget a szerkesztők és a kiadó által javasolt új stratégia: a populizmus felvállalása. Hiszen ha a populizmus nem más, mint a népérdek, a többség akaratának képviselője, akkor a populizmus a demokrácia legmagasabb megnyilvánulási formája is lehet, ezért a megbélyegzettek – ahelyett, hogy mektegetőznének miatta, inkább – legyenek büszkéek rá (Szánthó 2023, 7). E benne foglalt, újszerű stratégia vagy felfogás okán *A népszerűség átka* című tanulmánykötet fontos állomását jelenti a populizmusról való gondolkodásnak, írásnak és beszélgetésnek.

A jelen recenzió célja, hogy a tanulmányok szisztematikus feldolgozásával megvizsgálja, miben is merül ki a kötetet jellemző *Hurrá-populizmus*. Ekképpen a fejezeteket integráló áttekinthető technikával fésüljük át, hogy először rávilágítsunk a populizmus fogalmi nehézségeire, majd felrajzoljuk a politikai populizmus 19. századtól napjainkig tartó történeti ívét, és hogy végül bemutassuk annak a 20. és 21. századi Európában való felbukásának és térnyerésének legfőbb jellemzőit. A recenziót következtetésekkel zárjuk a *Hurrá-populizmusról* mint szerzői stílusról vagy mint politikai stratégiáról, mely a populista megbélyegzés ördögi köréből való kilépését biztosíthatja.

A populizmus konceptualizációs gyötrelmei

Annak ellenére, hogy a populizmus szó használata a 2000-es évek eleje óta a virágzását éli a közéleti és tudományos nyelvben egyaránt, sokan teszik fel a kérdést: „Mit jelent ez a kifejezés?” Kételemek és ambivalenciák kísérik a populizmus és populista szavak használatát, és mivel – e kifejezések népszerűségéből adódóan – ez gyakran megesisik, a 2017-es év szavának¹ a meghatározása megannyi erőfeszítésbe és gyötrelembe telik a tudományos világnak.² Hasonlóan, *A népszerűség átka* számos szerzője is rávilágított ezen nehézségekre (például Heil, Ökrös, Tomšič, Scalea), de Petri volt az (2023), aki *A populizmus Hamupipőke-jelensége* c. tanulmányában vállalkozott arra, hogy a témát alaposan körüljárva bizonyítsa: a populizmus egy „nem létező” fogalom. Egy fogalomnak ugyanis sajátos tulajdonságai vannak,

¹ A populizmus kifejezést 2017-ben a Cambridge Dictionary (a Cambridge-i Egyetem szótára) az év szavának választotta (Ökrös, 2023).

² A populizmussal foglalkozó különböző tudományterületek eszközeinek és elméleteinek ismertetéséről, azok egységes elméleti keretbe ágyazásáról lásd Benczes & Szabó (2023).

jól körülhatárolható, mérhető, vagy ahogyan Petri érzékelteti, pontosan meghatározott és így az ellentéte is meghatározható. A populizmus azonban sok mindent jelenthet, például a politikai gondolatok és cselekvések összességét, melyet a politikai népszerűség érdekében tesznek – vagyis magát a politikát (?); programot vagy mozgalmat, mely a közönséges polgárokat a valós vagy vélt elittel vagy intézményekkel szemben támogatja vagy védelmezi (Munro, é. n.); a „valódi emberek küzdelmét a hatalmasok ellen” (Judis–Teixeira 2004), azaz egyfajta „népmesei sémára épülő politikai programot” – ahogyan Petri fogalmaz; ideológiát, politikai magatartást, stílust és stratégiát (lásd 1. táblázat), de akár politikai pártot, rezsimet, karaktervonást, korszellemet is. Ám ahogyan konszenzuálisan elfogadott fogalma nincs, úgy egyértelmű ellentétpárja sincs a populizmusnak. Politikatudományi szinten például a jóléti konzekvencialisták jelenthetik a populisták ellentétét (Semple 2020): hiszen míg az előbbieket hatalomgyakorlásának a célja az állampolgárok jólétének növelése, addig az utóbbiaké a hatalom megtartása. Szótári szinten pedig szembeállítható például az elitizmussal, a pluralizmussal vagy a liberalizmussal.

1. táblázat. A populizmus mint ideológia, politikai magatartás, stílus, stratégia

Ideológia (Mudde 2004; Inglehart & Norris 2016)	Olyan ideológia, amely a társadalmat két homogén és antagonisztikus csoportra osztja, a „tisztá emberek”-ére és a „korrupt elit”-ére, és ahol a politikának a nép általános akaratát, a Machiavelli-féle „volonté générale”-t kell tükröznie. Vagyis a populizmus elitellenes, kollektív meggyőződés-ként jelenik meg a társadalomban.
Politikai magatartás (Soare 2017)	Olyan politikai magatartás, sajátos vezetői mód, amely a bizalmon alapuló vezető és követők közötti kapcsolatra utal, s melynek során a vezetőnek bizonyítania kell, hogy a népből való.
Politikai stílus (Moffit és Tormey 2014; Aslanidis 2016)	Olyan diszkurzív politikai stílus, mely szembeállítja egymással a népet és az elitet, a társadalmi igazságtalanság retorikáját alkalmazza és egy válság meglétét előfeltételezi, amely azonnali beavatkozást igényel.
Politikai stratégia (Vergari 2017)	Olyan politikai stratégia, mely a reprezentációs krízisre ad választ, s amelynek sajátossága, hogy projekt-jelleggel rendelkezik.

(Saját szerkesztés Tomšič 2023, Ökrös 2023, Petri 2023 alapján)

Persze nem volt ez mindig így. A populizmus fogalmi kerete kezdetben egyértelműen meghatározott volt – a szót eredetileg a 19. századi oroszországi narodnyik mozgalom és az egyesült államokbeli farmermozgalmak, illetve az annak nyomán alakult Néppárt jellemzésére használták –, csak idővel kitágult. Az ebből fakadó konceptualizációs luftot hivatott leengedni a London School of Economics 1967-es konferenciája. A résztvevők bár belátták a problémát, nem tudták megoldani, így a kifejezés továbbra is „homályos” maradt, és „jelenségek megdöbbentő sokféleségére utalt” (Canovan 1981). Sőt ahogyan Petri (2023) rávilágít, sokszor egymástól eltérő politikai jelenségeket takar(t): latin-amerikai „nemzetpopulistákat” (például a peronistákat), harmadik világbeli tekintélyelvű rezsimeket (például a nasserizmust), kortárs radikális jobboldali (például a francia Front Nationalt) vagy baloldali pártokat (például a görög Syrízát), iszlám fundamentalistákat (például a Muzulmán Testvériséget); vagy olyan karizmatikus vezetőket, mint Alberto Fujimori, Ross Perot, Silvio Berlusconi, Pim Fortuyn, Hugo Chávez, Orbán Viktor, Donald Trump, Volodymyr Zelensky, Nigel Farage vagy Miloš Zeman. Isaiah Berlin (1968) fogalmazta meg találóan az említett konferencián a populizmus Hamupipőke-jelenségét – melyre Petri tanulmányának a címe is utal: „Létezik egy cipő – ez a »populizmus« kifejezés – és valahol léteznie kell egy hozzá illő lábfejnek. Mindenféle lábfej létezik, amelyre majdnem illik a cipő, így könnyen a majdnem illeszkedő lábak csapdájába eshetünk.”

A populizmus szerteágazó értelmezéseinek azonban van egy közös tulajdonsága: a negatív konnotáció (Petri 2023). A populizmus és populisták kifejezések ugyanis megbélyegzik azt, akire irányulnak, mivel rendre összekapcsolják őket olyan szélsőségekkel, mint például a rasszizmus, a fasiszmus, a nacionalizmus, az etatizmus, az antiliberalis, autoriter jelenségek, a piac-, kapitalizmus- és globalizációellenesség stb. Így bár beszélhetünk puha és kemény³ vagy bal- és jobboldali populizmusról⁴ a politikai mozgalmak és pártok kapcsán (lásd 2. táblázat), a szóban forgó kifejezések minden esetben

³ Politikai kommunikációja során a puha populizmus tiszteletben tartja az alkotmányos elveket, mint például a hatalommegosztást, az alapvető jogokat és szabadságjogokat; a kemény populizmus viszont elutasítja vagy kritizálja ezeket (Matevž 2023).

⁴ Vannak pártok és mozgalmak, melyek elutasítják a politikai jobb-bal pozicionálást, ilyen centrista például a csehországi ANO 2011 (Matevž 2023).

pejoratív felhanggal bírnak, egyfajta harci szófordulatként alkalmazzák őket a politikai kommunikációban. Ekképpen, akiket populista jelzővel illetnek – érthető módon –, szinte minden esetben elutasítják a fogalmat.

2. táblázat. *Baloldali kontra jobboldali populizmus napjainkban*

	<i>Baloldali populizmus</i>	<i>Jobboldali populizmus</i>
<i>Jellemzői</i>	Gazdasági törésvonalra épít.	Kulturális-identitásbeli különbségekre épít.
	Ott jelenik meg, ahol a globalizáció gyors kereskedelmi nyitással, súlyos pénzügyi válságokkal, IMF-programokkal, külföldi befektetők szenzitív belföldi iparágakba való beengedésével jár együtt.	Ott jelenik meg, ahol a globalizáció tömeges, kulturálisan eltérő bevándorlással jár együtt.
<i>Térségei</i>	Latin-Amerika, Dél-Európa (Egyesült Államok).	Európa (Egyesült Államok).
<i>Európai pártjai, mozgalmi</i>	Syriza (Görögország), Podemos (Spanyolország), Levice (Szlovénia).	Fidesz (Magyarország), Freiheitliche Partei Österreichs (Ausztria), Front National (Franciaország), Lega (Olaszország), Movimento 5 Stelle (Olaszország), Partij voor de Vrijheid (Hollandia), Prawo i Sprawiedliwość (Lengyelország).

(Saját szerkesztés Tomšič 2023 és Petri 2023 alapján)

Ez az önkényesség azonban, amely a populizmus és populista kifejezések alkalmazását jellemzi,

Petri (2023) szerint nemcsak szemantikai probléma, hanem tudományos és politikai vitákat gerjesztő és torzító jelenség. Úgy látja, hogy a populizmussal való megbélyegzés „olyan heurisztika, ami önkényesen csökkenti azt a teret, amelyben a demokrácia megvalósulhat, megkérdőjelezi a hatalomgyakorlás egyes módozatait és kérdőre vonja az érzelmekre, közösségtudatra is alapozó, tehát nem tisztán technokrata politikai vezetés legitimitását.” (34. o.) Márpedig a népérdek képviselője, az elit (vagy bármely entitás) bírálata, az érzelmi alapú (vagy épp a racionális) érvelés a politikai viták része. S ha a populizmus fő szabálya a népakarat érvényesülése, akkor az semmi esetre sem tekinthető a demokrácia ellentétének. (Mindazonáltal épp a népszuverenitás elve mentén mossák össze a nacionalizmussal.) A népnek persze sosem lehet egységes akarata vagy álláspontja, s a nép akarata nem feltétlenül jelenti azt, hogy a nép helyesen dönt bizonyos kérdésekben. De a nép többségének akarata, ha téved is, elsődleges kell, hogy legyen egy demokráciában.

A politikai populizmus történeti íve

A populizmus szó elsőként az ókori Rómában jelent meg, ahol a „*populares*” a politikai elitnek azt a csoportosulását jelentette, mely a népért szállt síkra (Ökrös 2023), azaz a néppártot. Ezt követően a 19. században bukkant fel újra a kifejezés az Egyesült Államokban és Oroszországban, hogy az ottani politikai mozgalmak (majd párt) jellemzésére használják (Paár 2023). Az amerikai farmermozgalom alapját az agrárnépesség jelentette, amely gazdasági és szociális követelésekkel állt elő, eleinte a saját maga számára, majd idővel más társadalmi rétegek és ügyek képviselőjére is, célja a gazdaság és a közélet békés megújítása volt. Ezzel szemben az orosz narodnyik mozgalom bázisát túlnyomórészt az értelmiség adta, mely a tőle távol álló (és általa ismeretlen) parasztság képviselője és befolyásolása által akart forradalmat szítani a politikai rendszer megdöntése céljából. Tehát bár mindkét mozgalom az agrárnépességben látta a változás eszközt és nemzeti érdekérvényesítésre tört, eltérő körülményeik, értékeik és a falusi közösségekkel való kapcsolatuk más-más utat predesztináltak nekik (lásd 3. táblázat) – mely már önmagában is kétféle értelmezést ad a populizmus kifejezésnek.

Míg Oroszországban a narodnyik mozgalom elbukott, hiszen a remélt forradalom elmaradt, és bár 1901-ben létrejött nyomában a Szociálforradalmár

3. táblázat. A 19. századi egyesült államokbeli és oroszországi populista mozgalmak összehasonlítása

	Egyesült Államok: farmermozgalom	Oroszország: narodnyik mozgalom
<i>Hasonlóságok</i>	19. században indult mozgalmak. Népközpontúak, a népszuverenitást helyezik az előtérbe. Országok földrajzi adottságai, nagy megművelhető szabad földterületek, természeti erőforrások gazdagsága. Országok expanziós törekvései.	
<i>Különbségek</i>	Demokratikus környezetben alakult ki, szociális és keresztény értékekre épült. Társadalmi bázisát a földművesek és például olyan ügyvédek, tanárok, lelkipásztorok stb. jelentették, akik szintén nem szakadtak el a földműves életformától. A populista politikusok maguk is a földhöz közel éltek, jól ismerték az agrárnépesség problémáit. Békés megújulást tett lehetővé. Célja a gazdasági és szociális reform volt, szabadpiac szabályozása, érzékenyítés, belső átalakulás, a demokrácia védelme a nagytőke befolyásától. Emancipációs és zöld mozgalmak előfutára.	Önkényuralom keretei között alakult ki, forradalmi értékekre épült. Társadalmi bázisa megosztott volt: nagyobb arányban a többi rétegtől elszakadt értelmiség mint vezető, kisebb arányban a paraszti és faluközösség mint a forradalom eszköze jelent meg benne. A néperdeket képviselő értelmiség a városokban élt, távol a parasztságtól és annak problémáitól. Erőszakos úton érthette el a céljait. Célja a politikai rendszer teljes megdöntése volt forradalom szítása által (ehhez a népet forradalmi öntudattal kívánta beoltani). Szocialista irányban fejlődött (de a bolsevizmussal ellentétben a paraszti szocializmust képviselte).

(Saját szerkesztés Heil 2023, Ökrös 2023 és Paár 2023 alapján)

Párt, nem sokra rá a bolsevik forradalom véget vett neki (Paár 2023); addig az Egyesült Államokban a politikai populizmus történelmi karriert futott be: az 1850-es évek óta (változó formában, de) jelen van a helyi politikában. Ekkor indult el ugyanis a Know Nothing Movement, a protestáns férfiak mozgalma, mely korai populista-nativista gondolatokat fogalmazott meg válaszul a növekvő Észak–Dél ellentétre, ami polgárháborúhoz vezetett (Ökrös 2023). Ezt követően az 1850–1900 évek között az Egyesült Államok falusi–kisvárosi jellegét elveszítette és urbánus arculatú ország lett (Paár 2023). Szerkezeti átalakulása pedig olyan gazdasági és szociális kihívásokat teremtett, főleg az agrárnépesség, s azon belül is a farmerek számára, melyek az említett farmerpopulizmust hívták életre – nemcsak az Egyesült Államokban, hanem világszerte farmermozgalmak jöttek létre a 19. század végén –, s melyek nemcsak az Észak–Dél törésvonalon, de sok esetben a fekete-fehér ellentétben is túlléptek, hogy ezen embertömegek érdekeit képviseljék. Az első ilyen mozgalmat az Egyesült Államokban 1867-ben alapították Mezőgazdaság Patrónusainak Nemes Rendje (a Grange, azaz az Udvarház) néven,

ezt követte például 1886-ban a Színesbőrű Farmerek Szövetsége vagy 1887-ben a Nemzeti Farmer-szövetségi Mozgalom.

E mozgalmak nyomán jött létre 1891-ben az amerikai Néppárt, melyet a köznyelv David Overmyer demokrata politikus 1982-es kansasi beszéde nyomán populista pártként emlegetett (Heil 2023). Társadalmi bázisát kezdetben az agrárnépesség adta, de idővel szövetséget kötött a munkássággal, a kispolgársággal, az értelmiséggel, és nagy arányban nők és feketék is támogatták (Paár 2023). Programja alulról építkezett, tagjai valós igényeiből alakult ki, így hagyományos és reformer, haladó ideákat egyaránt tartalmazott. Követelte a progresszív jövedelemadó bevezetését, a vasút- és távíró társaságok állami felügyeletbe vételét, a gyermekmunka eltörlését, a női választójogot, a népszavazás és az előválasztás intézményének, valamint a szenátorok közvetlen választásának bevezetését. Vegyes értékrendjét Paár (2023, 91. o.) a következőképpen foglalja össze: „társadalompolitikáját tekintve baloldali demokrata, bizonyos értelemben a szociáldemokráciát amerikai földön helyettesítő, kulturálisan konzervatív, s emellett a liberális jogokat őrző”.

Politikusai nem kívántak betagozódni a klasszikus duális rendszerbe, hanem egy mindentől független politikai irányzatként határozták meg magukat (Heil 2023); egyfajta harmadikutasságot képviseltek – erre utal a Farmerek Szövetsége utódpártjának, az Amerikai Egyenlőség Társasága lapjának a neve is: The Third Power, azaz A Harmadik Erő. Bár a Néppárt az amerikai gazdasági és szociális rendszert nem tudta teljesen átalakítani, számos kérdésben sikeresen érzékenyítette az amerikai társadalmat és befolyásolta a politikát tagállami szinten, például a nyolcórás munkanap, a gyermekek védelme vagy a női választójog bevezetése kapcsán (Paár 2023).

A párt 1908-as feloszlása után a populista politikusok saját mozgalmat alapítottak, vagy csatlakoztak valamelyik nagy párthoz (Republikánus és Demokrata Párthoz), hogy a gyakorlatba ültessék át a társadalmi igazságosság populista programját – így tett például Theodore Roosevelt és Woodrow Wilson is (Paár 2023). Ekkortól már csak egyszemélyes formában élt tovább a populizmus az Egyesült Államokban, azaz egy-egy vezéregyéniség és mozgalom köré szövődött. Ökrös (2023) szerint az 1929-es válság rendezésében például Franklin D. Rooseveltt is populista vezetési stratégiát alkalmazott, hogy összekovácsolja a nemzetet, elősegítse az ország fejlődését és támogassa a demokratikus döntéshozatalt. Ennek megfelelően nyilvános politikai kommunikációt folytatott, melynek során a tömegmédián keresztül hangsúlyozta a korábbi vezetés hibáit, magát pedig a népképviselőt kizárólagos garanciájaként határozta meg. Mindez persze lehetővé tette Rooseveltt számára, hogy hosszú ideig mobilizálja a választóit, hogy a súlyos válsághelyzettel legitimálja a politikai cselekvéseit, és hogy sikeresen bevezesse a New Deal (1933–1936).

E pozitív konnotáció azonban, mely az amerikai populizmust a társadalmi igazságosság politikai programjaként jellemezte, eltűnt az 1950-es években, amikor Joseph McCarthy szenátor „boszorkányüldözésbe” kezdett (Paár 2023). A populizmus amerikai fellegréből, Wisconsinból származó McCarthy politikai népszerűségét annak köszönheti, hogy neves közéleti személyiségeket és művészeket Amerika-ellenes, azaz kommunistabarát tevékenységek végzésével vádolt meg. Meglovagolta a „vörös hisztéria” hullámát, s vakmerőn fellépett a kulturális, a politikai és a katonai elitekkel szemben. S bár hívei szemében a népi Amerika megtettesítője volt, az ellenfelei modernizációellenes konzervatívának tarották. Ettől kezdve a populizmus egyre inkább a maradiságot jelentette és a totalitárius

ideológiák veszélyével fenyegetett. Ennek ellenére az 1970-es években akadtak azért olyan demokrata párti politikusok, akik az eredeti, szociálisan érzékeny populizmust kívánták adoptálni korukhoz, például Horatio Humphrey minnesotai szenátor (1971–1978), Walter Mondale minnesotai szenátor (1977–1981), Jimmy Carter georgiai kormányzó (1971–1975), későbbi elnök (1977–1981), Fred Harris (1964–1973) oklahomai szenátor. (Harrist a „populizmus keresztapjának” is hívták, mivel túllépett az etnikai és nemi különbségeken, és támogatta a szegregáció felszámolását és az őslakosok jogait, vagyis az eredeti populista programot hirdette.) Az 1980-as évektől azonban egyre inkább megjelent a fogalom manipulatív használata az Egyesült Államokban, s maradi értelmezése átkerült az 1990-es években felszabadult közép- és kelet-európai országok közbeszédébe is. Az 1990-es években a Demokrata Párt igyekezett a populizmus új, szociális és zöld tartalommal való feltöltésére – például Paul Wellstone minnesotai kormányzó (1991–2002) vagy napjainkban Bernie Sanders vermonti szenátor. De – a populizmus harmadikutasságára jellemzően – a jobb oldalon is megtalálhatók képviselői, például Donald Trump (2017–2021) korábbi elnök is sikeresen alkalmazta a populista retorikát (Ökrös 2023). Sőt, napjainkban megfigyelhetjük a populista mozgalmak feléledését. Ilyen például a jobboldali Tea Party Movement vagy a baloldalihoz közelebb álló Occupy Wall Street.

*A populizmus történeti íve
az Egyesült Államokban – idővonal*

1850-es évek: a Know Nothing Movement elindulása, korai nativista-populista gondolatok megfogalmazása.

1850–1900 évek között: az Egyesült Államok urbánus jellegűvé alakulása.

19. század vége: farmermozgalmak kialakulása a világban és az Egyesült Államokban (1867: Mezőgazdaság Patrónusainak Nemes Rendje; 1886: Színesbőrű Farmerek Szövetsége; 1887: Nemzeti Farmerszövetségi Mozgalom).

1891: a People's Party (Néppárt, azaz „populista párt”) megalapítása az Egyesült Államokban. Egyben konzervatív és haladó értékrendet képviselt, programja a társadalmi igazságosságot hirdette. Tagállami szinten sikeresen megvalósította számos követelését (például a nők választójogának és a nyolcórás munkanapnak bevezetése, gyermekmunka eltörlése stb.).

1908: a Néppárt feloszlása.

1930-tól: egyszemélyes populizmusok kialakulása. (Például Franklin D. Roosevelttel 1929-es válságkezelési stratégiája.)

1950-es évektől: a populizmus modernizációellenessé válása – maradiság képviselője, totalitárius ideológiák veszélyével való fenyegetése. (Joseph McCarthy wisconsini szenátor boszorkányüldözése.)

1970-es évek: az eredeti, szociálisan érzékeny populizmus adoptálása demokrata körökben. (Például Horatio Humphrey, Walter Mondiale, Jimmy Carter, Fred Harris.)

1980-as évektől: a fogalom manipulatív használatának megjelenése.

1990-es évek: a populizmus új, szociális és zöld tartalommal való feltöltése demokrata körökben. (Például Paul Wellstone, Bernie Sanders.)

2000-es évek: az egyszemélyes populizmus továbbélése (például Donald Trump és Bernie Sanders), valamint új jobb- és baloldali populista mozgalmak létrejötte (például Tea Party Movement és Occupy Wall Street).

(Saját szerkesztés Ökrös 2023 és Paár 2023 alapján)

Bár a jelen szerzők közül is többen (lásd Hajdú, Paár, Tomšič) az oroszországi narodnyik és az egyesült államokbeli farmermozgalmakhoz kötik a politikai populizmus létrejöttét, térnyerését pedig ezek közül is az „amerikai politika érdemének” tulajdonítják (lásd Scalea 2023, 307), Heil (2023, 237) – Horváth híres munkájára (2002) utalva – kijelenti, hogy a „valódi politikai populizmus Latin-Amerikában alakult ki a két világháború közt”. S mint olyan, szervesen fejlődött ki az ottani, modernizációért kiáltó társadalmakban, a válságból való kiútkeresés részeként (Horváth 2022). Az elégedetlen, frusztrált embertömegek megszólítására, mobilizálására és ezáltal saját, erős politikai bázis kialakítására használta a populista eszmét Getúlio Vargas Brazíliában, Lázaro Cárdenas Mexikóban és Juan Domingo Perón Argentínában. Bár hasonló társadalmi problémák megoldásának igénye hívta létre ezen populizmusokat, számos eltérést mutatnak, például a hatalomra jutás és a politikai szerkezet tekintetében. Vargas először katonai felkelés (1930–1945), majd választás útján szerezte meg a hatalmat (1951–1954); 1937 és 1945 között katonai diktatúrát vezetett be az országban. Cárdenas voksolással nyerte meg az elnöki tisztséget (1934–1940), és egyfajta populista demokráciát

hozott létre. Perónt három ízben is elnöknek választották (1946-ben, 1951-ben, 1973-ben); nem hozott létre totális diktatúrát, de egyes elemeit alkalmazta a fasiszta modellnek (például a központi gazdasági tervezést, az államosításokat stb.).

A Vargas–Cárdenas–Perón nevekkel fémjelzett időszak azonban a latin-amerikai populizmusnak csak a második ciklusa, a klasszikus értelemben vett populizmus (Depablos 2023). Ezt előzte meg az ún. proto- vagy embrionális populizmus, amikor Uruguayban José Batlle y Ordóñez (1903–1907, 1911–1915), Argentínában Hipólito Yrigoyen (1916–1922, 1928–1930) és Chilében Jorge Alessandri Rodríguez (1958–1964) alakított kormányt, mely az oligarchia és a populista kormányok közti átmenet szakaszát képviselte. A harmadik ciklus a neoliborális populizmus, mely az 1990-es években jelent meg: Peruban Alberto Fujimori (1990–2000), Argentínában Carlos Saúl Menem (1989–1995), Brazíliában Fernando Collor de Mello (1990–1992) elnökségéhez köthető, akik azzal vádolták az eliteket, hogy gazdasági recesszióba vezették az országot, és neoliborális megoldásokat kínáltak. A negyedik ciklus a multipoláris technopopulizmus, mely a 21. században jelent meg világszerte, s az új technológiák és alkalmazások révén teszi lehetővé politikai vezetők számára, hogy követőikkel közvetlen kapcsolatot alakítsanak ki és tartsanak fenn. Megtestesítője például Nayib Bukele salvadori (2019–), Rafael Correa ecuadori (2007–2017), Hugo Chávez venezuelai (1999–2013), Álvaro Uribe kolumbiai elnök (2002–2010).

*A populizmus történeti íve
Latin-Amerikában – idővonal*

20. század eleje: *proto- vagy embrionális populizmus*. Képviselői: José Batlle y Ordóñez (Uruguay), Hipólito Yrigoyen (Argentína), Jorge Alessandri Rodríguez (Chile).

1930-tól: *Populizmus*. Képviselői: Getúlio Vargas (Brazília), Lázaro Cárdenas (Mexikó), Juan Domingo Perón (Argentína).

1990-es évek: *Neoliborális populizmus*. Képviselői: Alberto Fujimori (Peru), Carlos Saúl Menem (Argentína), Fernando Collor de Mello (Brazília).

21. század: *Multipoláris technopopulizmus*. Képviselői: Nayib Bukele (Salvador), Rafael Correa (Ecuador), Hugo Chávez (Venezuela), Álvaro Uribe (Kolumbia).

(Saját szerkesztés Depablos 2023 alapján)

A politikai populizmus Európában

1912-ben bukkant fel a populizmus fogalma Európában, Alexinszkij használta először az orosz belpolitikára utalva francia nyelven: „populisme”-ként (Scalea 2023). Az 1920-as évektől jelent meg olasz fordítása, a „populismo” (vagy korábbi változata: popolismo), de kizárólag negatív konnotációit hordozott magában. Ennek oka, hogy számos olasz gondolkodó és politikus, például Piero Gobetti balliberális olasz újságíró vagy Antonio Gramsci, olasz marxista pártmunkás, a narodnyikok kritizálására használta a fogalmat. Így amíg Franciaországban „bizonyos irodalmi körök magukat illeték a »populista« jelzővel” (306), addig Olaszországban a politikai populizmust összemosták a demagógiával,⁵ és előbb a fasisztákat, majd Silvio Berlusconi, Matteo Salvini és Giorgia Meloni jobboldali pártjait bélyegezték meg vele, mert olasz kritikusai szerint a populizmus „nem más, mint az alsóbb néprétegek megtévesztése, irányítása és alávétése” (306). Berlusconi – Trumphoz hasonlóan – üzletemberből lett politikus, aki 1994-ben alapította meg pártját, a Forza Italiát, hogy még ugyanebben az évben az Északi Ligával (Lega Nord) és az Olasz Szociális Mozgalommal szövetségben legyőzze ellenfeleit a parlamenti választáson. Háromszor volt miniszterelnök, és összesen kilenc évig kormányzott. Salvini 2013-ban lett az Északi Liga pártelnöke – a szervezet neve Salvini munkája nyomán változott egyszerűen Ligára, miután nemzeti párttá nőtte ki magát –, mely 2019-ben az Öt Csillag Mozgalommal való szövetségben elsőprő győzelemmel jutott az Európai Parlamentbe. A Meloni által képviselt szervezet, a Fratelli d'Italia a Berlusconi vezette Szabadság Népekből – mely magába foglalta a Forza Italiát és a Nemzeti Szövetséget is – kiválva alakult meg 2013-ban. E párt élén lett Meloni 2022-ben Olaszország első női miniszterelnöke. És bár populistának mondják, kormányzása során törekszik rá, hogy Salvininél stabilabb és kevésbé radikális politikusnak tűnjön, a néppel sem ápol olyan gyakori és közvetlen kapcsolatot, mint a korábbi miniszterelnök. Mellettük még az Öt Csillag Mozgalmat szokták populizmussal vádolni, melynek alapítója a – Zelenszkijhez hasonló

⁵ Scalea (2023) szerint az európai populizmus nem egyenlő a demagógiával, mert az előbbi irányzat pozitív tulajdonságokat is tartalmaz (például a népakarat érvényesítése), és sokkal jobban hasonlít az egyesült államokbeli farmer-, mint az orosz narodnyik mozgalomhoz.

karriert befutó – komikusból lett politikus, Beppe Grillo. A mozgalom alapját egy 2000-es évek elején indított politikai blog sikere adta; változó és sokszor ellentmondásos javaslatokkal lépett fel a politikai színtéren, így vált az elmúlt években euroszeptikusból az európai integrációt támogató szervezetté.

Az Egyesült Királyságban a 19. század végén jelentek meg a populista jellegű mozgalmak, majd a 20. században tovább erősödtek, amikor a tömeges bevándorlás egyre erősebb ellenállást szült a szigetországban (Czene-Joó 2020). Az idegenellenesség hullámát a Conservative and Unionist Party sikerrel lovagolta meg, az 1980-as években különösen Margaret Thatcher tudott ebből és a kulturálisan autoriter álláspontból támogatottságra szert tenni. A brit populizmus azonban nem merül ki a bevándorlásellenzésben, a populizmusra jellemző elitellenesség is megjelent a brit politikában a Labour Party programjaként, valamint az euroszepticismus (vagy nemzeti szuverenitásért való küzdelem) a United Kingdom Independence Party programjaként. Ez utóbbi Anglia leginkább válság sújtotta, leszakadó ipari területein vált népszerűvé a 2010-es években. Ikonikus vezetője, Nigel Farage, aki az Egyesült Királyság Európai Unióból való kilépése mellett kampányolt. Hozzá hasonlóan Boris Johnson miniszterelnök (2019–2022) is populista retorikát alkalmazott: elitellenes, euroszeptikus és botrányhős volt. De Jeremy Corbyn munkáspárti politikus 2015-ös elnökké választása is egyfajta populista forradalomnak tekinthető: Corbyn jóléti intézkedéseket ígért és a nagyvállalatoknak kedvező üzleti szabályozás megváltoztatását. Bár a média ellenszenvvel kezelte, a párton belül létrehoztak egy őt támogató szervezet Momentum néven, hogy tovább népszerűsítsék javaslatait.

De Magyarországon is felbukkant a populizmus a korai 1920-as években népi mozgalom formájában. E sajátos eszmei irányzat jellegében az amerikai farmerpopulizmushoz állt közel: a köznépből indult, modernizációért kiáltott, és elvetette a szabadpiaci liberalizmust (Bozóki 1994). Társadalmi bázisát egy olyan radikális politikai közösség alkotta, mely „szakítani kívánt a korábbi nemzetképpel és egy új, a parasztságra építő politikai modellt kínált” megoldásként a magyarországi gazdasági és szociális problémákra (Hajdú 2023, 184). A pártok közül a Nemzeti Parasztpárt kapcsolódott hozzá a leginkább, közös volt bennük az elitellenesség és a nemzeti szuverenitás elsődlegessége.

(Ez utóbbitól függetlenül, a Nemzeti Parasztpárt állítólag támogatta az 1945 utáni kommunista hatalomátvételt.) A mozgalom 1956-ig tartott, a populizmus ezt követően az 1970-es években jelent meg újra, csúcspontját az 1990-es években érte el. Ez az irányzat már kulturális–politikai töltetű volt, középpontjában állt például a határon túli magyarság ügye, a megmaradt társadalmi szolidaritás, a – nyugati mintára történő – gazdaságba való erős állami beavatkozás igénye, a nép és nemzet közti szakadék áthidalása (Bozóki 1994). Harmadik ciklusát – és egyben reneszánszát – napjainkban éli a magyarországi populizmus, a „multipoláris technopopulizmus” részeként – Depablos (2023) Latin-Amerikát jellemző meghatározását felhasználva. Ikonikus alakja Orbán Viktor ötszörös miniszterelnök (2002, 2010, 2014, 2018, 2022), akit a média rendszeresen autokratánaként, populista diktátorként vagy „európai Chávez”-ként emleget (Depablos 2023, 285). Orbán nacionalista identitáspolitikát folytat, a nemzet, a haza és a keresztény vallás védelmezőjeként lép fel. Az általa képviselt „nacionalista, antiimperialista és többpólusú populizmus” szemben áll a „teljes ellenőrzésre törekvő globalista bürokratizmus”-sal „mint az EU brüsszeli intézményei”-vel (286).

A kortárs (európai) demokráciákban a politikai populizmus megjelenésének és térnyerésének számos oka lehet (például a társadalmi megosztottság; az uralkodó értékminták, a politikai szerveződés és a döntéshozatali mód változása stb.), melyek közül Tomšič (2023) szerint az egyik legfontosabb, a politikai elit reagálóképességének és felelősségvállalásának hiánya. Századunk válságai – például a 2008/2009-es gazdasági és pénzügyi világválság, a 2015-ben kezdődött európai migrációs válság, a 2020-ban indult koronavírus-járvány és a 2022. február óta tartó orosz–ukrán háború, valamint a nyomukban kialakuló magas infláció, energiaválság stb. – kezelésében ugyanis a hagyományos politikai pártok mind nemzeti, mind európai szinten „gyenge intézményi teljesítményt nyújtottak” (156), de úgyis mondhatnánk – kevésbé szofisztikáltan –, hogy csődöt mondtak. Emellett értékorientációjuk, mint például a multikulturalizmus és az LGBTQ+ támogatása, is gyakran képezi kritika tárgyát, mivel eltávolodott az „egyszerű őslakos» emberek igényeitől és kívánságaitól” (169). Így a pártok és a választók közötti reprezentációs szakadék egyre növekszik, minek következtében a nép bizalmatlanná vált az elit, s kiváltképp a hagyományos politikai pártokkal szemben.

Ezt az „európai elitrendszer» válságát” használják ki az „új [politikai] arcok” vagy szereplők oly könnyen (166), amikor kampányaikat az elit, a multikulturalizmus és az LGBTQ+ ellenében, gyakran saját személyükre építik fel, és nagy népszerűsége tesznek szert (egyszemélyi populizmus). Tomšič (2023, 173) szerint „az elit- és Európa-ellenes populizmus a csalódott »tömegek« lázadásaként fogható fel a »semmittevő«, Európa-párti elit ellen”. Persze, a demokráciában a politikai sikerhez népszerűsége van szükség, ilyen alapon tehát minden politikai szereplő alkalmazza a populizmus egyes elemeit kampánya során – például retorikájában. A populizmus ereje abban rejlik, hogy a „társadalmi valóság leegyszerűsített felfogásán alapul”, „egyszerű és gyors recepteket kínál a problémák kezelésére” (175). A populizmus megnyitja a politikai teret, lebontja a szklerotikus pártrendszereket, mozgósítja a passzív egyéneket és csoportokat, és bővíti a lehetséges politikai megoldások körét. Kevésbé pozitív aspektusai viszont, hogy megingatja a döntéshozatali folyamatokat, irreleváns elvárásokat ösztönöz az állampolgárok körében, meghonosítja a politikai rendszerrel szembeni bizalmatlanságot, kizárólagosságot és intoleranciát, növeli a politikusok szerepét, erősíti az államközpontúságot, és ezáltal korlátozza az egyéni kezdeményezést a különböző területeken. S „mint ilyen, nem kínál hasznos megoldásokat az európai társadalmak előtt álló problémákra.” (175). Mégsem tekinthető ezen problémák okának, hanem inkább a politikai elit és a demokrácia válságának. Ezért „a populizmus felfogható úgy is, mint figyelmeztetés a demokratikus rendszer igazi képvisellettől és gyors reagálással kapcsolatos hiányosságaira” (175).

De felfogható úgy is, mint az új korszellem, mely korunk válságai nyomán alakul ki. Békés (2023) szerint ugyanis ezen válságok (ha nem is közvetlenül, de) a liberalizmus továbbélésének, pontosabban annak „mutálódott”, progresszív változatai (mint például a „gender-, woke-ideológia, moralizáló nemzetközi hozzáállás, zöld flagelláció” – 57) létrejöttének a következményei. S mivel a posztliberalista időszakban a liberalizmus által diktált egyetemes gondolkodásmódnak vége, de még nem alakult ki új vezéreszme – nem véletlen, hogy sokan a történelem végének a végéként utalnak rá, lásd például Hochuli, Hoare, & Cunliffe (2021) –, Békés felveti annak (ki nem mondott) valószínűségét, hogy az akár a populizmus is lehetne. Pontosabban Carl Schmitt (1888–1985) német radikális konzervatív, és Antonio Gramsci (1891–1937)

olasz marxista pártmunkás, gondolataival legitimálja a populizmussal oly sokszor vádolt magyarországi nemliberális demokrácia működését és benne az ismét kétharmados többséggel kormányzó párt, a FIDESZ, politikai és polgári társadalmat érintő stratégiáját.

Békés kifejti, hogy „új világ nem születhet régi értékekből, annál inkább támadhat a régi rend ellenfeleinek összefogásából” (83). Erre pedig Schmitt és Gramsci politikafilozófiai elképzeléseinek metszéspontját tartja a legalkalmasabbnak, különösen a szuverenitás és a hegemonia révén. E pontban ugyanis létrejöhetne egy „politikailag egyesített nép” és a „népi-nemzeti kollektív akarat”, melyekre Békés szerint „a nemzetállam és a benne működő többségi demokrácia védelme érdekében van szükség” (78). Schmitt ugyanis a demokráciát a néppel azonosította, és az ennek egységéből születő állami szuverenitást „organikus demokrácia”-ként fogta fel. Nem véletlen, hogy nemcsak különbséget tett a demokrácia és a liberalizmus között, de egymás ellentétéként is látta őket: míg az előbbi szerinte a kollektív azonosságon, addig az utóbbi az individuális egyenlőségen alapul. Ezért a kormányzat által kiírt népszavazás, a közakarat „liberális privatizációjával” szemben, a legdemokratikusabb formát jelenti. Vagyis – Békés olvasatában – a népszavazás és a nemzeti konzultáció mint a néparakart időnkénti kinyilvánításai, valamint az alkotmányozó többség létrejötte és az annak felelős kormányzati döntések megfelelően Schmitt nemliberális demokráciáról alkotott elképzeléseinek. Gramsci pedig bár az államon a kormányzatot és a polgári társadalmat egyaránt értette, elkülönítette egymástól az államhoz tartozó, kényszereken alapuló „politikai társadalmat” és az önkéntes társulásokból álló „polgári társadalmat”. A politikai rendszer stabil és tartós fennmaradása vagy fenntartása érdekében fontosnak látta az előbbihez tartozó testületek (például állam, hadsereg, rendőrség, bíróság, oktatás stb.) bekebelezését és az utóbbi szervezeteinek „megszállását” – ahogyan Békés fogalmaz –, és az azokon keresztül végzett folyamatos meggyőzést (például újságok, könyvek, társadalmi egyesületek segítségével). Békés szerint Gramsci ezen gondolatai alapot szolgáltathatnak a szuverenista kormányzás tartós társadalmi többségének megteremtéséhez, ezért az olyan politikai stratégiák, mint például a centrális erőter vagy a Nemzeti Együttműködés Rendszerének felállítása, nemcsak a nemzeti blokk és hozzá tartozó konszenzusos hegemonia elérését szolgálják, de Gramsci elméletének gyakorlati megvalósulásai is egyben.

Következtetések

A kötetben a populizmus megfogalmazásával, ókori – újkori – modernkori felbukkanásával és napjainkbeli térnyerésével kapcsolatban a szerzők tollából bemutatott ismeretek, még ha többnyire száraz tények is, irányítóként szolgálnak a populizmusról egyszerre több színtéren zajló vitában. Közös bennük a populizmus meghatározhatatlanságának és negatív konnotációjának felismerése, miközben eltérő a megközelítésük és a vizsgálatuk pontos tárgya. Ez alapján a kötetben a *Hurrá-populizmus*, mint a populizmust támogató szövegezési stílus vagy hozzáállás, három fokozatával találkozhatunk: éljenzők, elfogadók, tagadók. Az első csoportot Békés tanulmánya egyedül tölti ki politikafilozófiai nagyságával, mely a populizmust egy új, talán igazságosabb, őszintébb és egyenebb kor eljövételének tekinti, egyfajta gyógyírnak a liberalizmus és a posztliberalizmus betegségeire, mind politikai, mind társadalmi szempontból. Ha egyetértünk vele, ha nem, Békés műve egyébként a populizmus egyik eddigi legeredetibb megközelítését adja. A középső csoportba Czene-Joó, Depablos, Drexler, Hajdú, Heil, Ökrös, Paár, Scalea, Tomšič tanulmányai sorolhatók, melyek a politikai populizmus koronkénti ország-, azon belül pedig párt-, mozgalom- vagy vezetőspezifikus jellemzőit vizsgálják a kifejezés általuk megfogalmazott keretrendszerében. Az utolsó csoport pedig Petri munkáját öleli fel, melyben a szerző először tagadta a populizmus létezését, majd rávilágított, hogy ha mégis létezik, akkor főszabálya, a népakarat érvényesülése szerint nem lehet a demokrácia ellentéte, sőt, maga „a demokráciához vezető út” (50). A *Hurrá-populista* kontinuum tehát csalóka, hiszen végein nem két egymással ellentétes álláspont található, hanem két eltérő megközelítés, mely ugyanarra az álláspontra érkezik: a populizmus nem megvetendő, hanem elismerendő.

Persze, a populizmus sem csak jó lehet, hiszen mint mindent, a populizmust is lehet rosszra használni: vissza lehet élni vele (mint ideológiával, stratégiával, stílussal, magatartással), s az általa megszerzett hatalommal vagy a nép bizalmával stb. De ha kizárólag negatív tendenciaként tekintünk rá és szélsőséges jelenségekkel kapcsoljuk össze, akkor a történelemhez nem vagyunk hűek, a tudományban nem vagyunk következtetések, a demokráciát pedig alapjainál romboljuk le. Erre kínál megoldást a kötet *Hurrá-populista* stratégiája: kilépést az ördögi körből, a negatív konnotációból, mely megrontja

és kudarcra ítéli a politikai sikert. Hiszen bármely politikai szereplőt feladásra készíthet, de legalábbis eltántoríthat a karrierjétől, ha rasszizmussal, fasizmussal vagy nacionalizmussal vádolják meg. Arról nem beszélve, hogy a szavazóktól, a szponzoroktól és a szövetségeseiktől is elszakíthatja. Hiszen ki akar egy rasszistát, fasisztát vagy náciát ma támogatni? Ezért a megbélyegzésre a megoldás – melyet a kötetben foglalt tanulmányok egymás után alkalmaztak – pragmatikus: megnézni, hogy valójában mit jelent a populizmus, és ha passzol – mint Hamupipőke lábára az üvegcipellő, hogy Petri tanulmányának a címére utaljunk –, akkor büszkén levonni a következtetést, hogy „igen, populista” a szóban forgó politikai párt, mozgalom vagy vezető. S ez a nézőpont valóban egy új politikai korszellem eljövételét sejteti. Azt, melyben a *mentegetőzések ideje lejárt*.

Felhasznált irodalom

- Aslanidis, Paris 2016 Is Populism an Ideology? A Refutation and a New Perspectiv. *Political Studies*, 1. [Ökrös M. L. (2023): Konstruktív populizmus: Franklin D. Rooseveltt és a New Deal.]
- Békés Márton 2023 Posztliberális szintézis – Gramsci, Schmitt és a nemliberális demokrácia. In Heil K. M. – Petri B. eds. *A népszerűség átka*. Budapest, Alapjogokért Központ. 55–88.
- Benczes István – Szabó Krisztina 2023 Társadalmi törésvonalak és gazdasági (ir)rationalitások. A közgazdaságtan szerepe és helye a populizmus kutatásában. *Közgazdasági Szemle*, LXX. évf., január: 23–54.
- Berlin, Isaiah – Hofstadter, Richard – MacRae, Donald – Schapiro, Leonard – Seton-Watson, Hugh – Touraine, Alain – Venturi, F. – Walicki, Andrzej – Worsley, Peter 1968 To define populism. *Government and Opposition*, 2: 137–179. [Petri B. (2023): A populizmus Hamupipőke-jelensége: Diskurzus egy „nemlétező” fogalomról.]
- Borbándi Gyula 1983 A magyar népi mozgalom. New York, Püski-Corvin Könyvkiadó. [Heil K. M. (2023): *A populizmus forrásvidékein – A 19–20. század populizmusainak történeti vázlat*.]
- Bozóki András 1994 Vázlat három populizmusról: Egyesült Államok, Argentína és Magyarország. *Politikatudományi Szemle*, 3: 33–68. [Heil K. M. (2023): *A populizmus forrásvidékein – A 19–20. század populizmusainak történeti vázlat*.]
- Canovan, Margaret 1981 *Populism*. New York, Harcourt Brace Jovanovich.
- Czene-Joó Máté 2023 *Populizmus az Egyesült Királyságban: A történelmi gyökerektől a BREXIT populista pillanatán át Boris Johnson bukásáig*. In Heil K. M. – Petri B. eds. *A népszerűség átka*. Budapest, Alapjogokért Központ. 329–354.
- Depablos, Lucy 2023 *Populizmus Latin-Amerikában és Európában – Összehasonlító esettanulmány*. In Heil K. M. – Petri B. eds. *A népszerűség átka*. Budapest, Alapjogokért Központ. 261–302.
- Drexler, Stefan Maximilian. 2023. *A biztonság iránti igény és a populizmus vádja között: Adalékok Angela Merkel és a konzervativizmus viszonyához*. In Heil K. M. – Petri B. eds. *A népszerűség átka*. Budapest, Alapjogokért Központ. 355–400.
- Gramsci, Antonio 1948 Quaderni dal carcere. Torino: Einaudi. [Scalea, D. (2023): *Populizmus az orosz belpolitikától Olaszországon át Európáig*.]
- Gobetti, Piero 1926 *Paradosso dello spirito russo*. Torino, Baretta. [Scalea, D. (2023): *Populizmus az orosz belpolitikától Olaszországon át Európáig*.]
- Hajdú András 2023 *A nagybirtokra épülő politikai rendszer radikális kritikájától a nemzeti szuverenitás baloldali képviseléséig*. In Heil K. M. – Petri B. eds. *A népszerűség átka*. Budapest, Alapjogokért Központ. 183–220.
- Heil Kristóf Mihály 2023 *A populizmus forrásvidékein – A 19–20. század populizmusainak történeti vázlat*. In Heil K. M. – Petri B. eds. *A népszerűség átka*. Budapest, Alapjogokért Központ. 221–260.
- Hochuli, Alex – Hoare, George – Cunliffe, Philip 2021 *The End of the End of History: Politics in the Twenty-First Century*. UK, Zer0 Publishing.
- Horváth Gyula 2002 A populizmus Latin-Amerikában. *Múltunk*, 1. 3: 3–51. [Heil K. M. (2023): *A populizmus forrásvidékein – A 19–20. század populizmusainak történeti vázlat*.]

- Inglehart, Ronald F. – Norris Pippa 2016 *Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash*. Cambridge, Kennedy School of Government, Harvard University. [Ökrös M. L. (2023): Konstruktív populizmus: Franklin D. Roosevelt és a New Deal.]
- Judis, John B. – Teixeira, Ruy 2004 *The emerging democratic majority*. New York, Simon and Schuster. 138–141. [Petri B., 2023, A populizmus Hamupipőke-jelensége: Diskurzus egy „nemlétező” fogalomról.]
- Moffit, Benjamin – Tormey, Simon 2014 Rethinking Populism: Politics, Mediatization and Political Style’. *Political Studies*, 2. [Ökrös M. L. (2023): Konstruktív populizmus: Franklin D. Roosevelt és a New Deal.]
- Mudde, Cas 2004 *The Populist Zeitgeist*. *Government and Opposition*, 3: 541–563.
- Munro, André. é. n. *Populism*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/populism>. [Petri B. (2023): A populizmus Hamupipőke-jelensége: Diskurzus egy „nemlétező” fogalomról.]
- Ökrös Máttyás László 2023 *Konstruktív populizmus: Franklin D. Roosevelt és a New Deal*. In Heil K. M. – Petri B. eds. *A népszerűség átka*. Budapest, Alapjogokért Központ. 117–152.
- Paár Ádám 2023 *A populizmus ösvényei – A populizmus helye az amerikai és orosz eszméletörténetben*. In Heil K. M. – Petri B. eds. *A népszerűség átka*. Budapest, Alapjogokért Központ. 89–116.
- Petri Bernadett 2023 *A populizmus Hamupipőke-jelensége: Diskurzus egy „nemlétező” fogalomról*. In Heil K. M. – Petri B. eds. *A népszerűség átka*. Budapest, Alapjogokért Központ. 21–54.
- Scalea, Daniele 2023 *Populizmus az orosz belpolitikától Olaszországon át Európáig*. In Heil K. M. – Petri B. eds. *A népszerűség átka*. Budapest, Alapjogokért Központ. 303–328.
- Semple, Noel 2020 Welfare-Consequentialism: A Vaccine for Populism? *The Political Quarterly*, 4: 806–813. [Petri B. (2023): A populizmus Hamupipőke-jelensége: Diskurzus egy „nemlétező” fogalomról.]
- Soare, Sorian 2017 Populism and Leadership: Is There Anything New Under the Sun?. *European Consortium for Political Research*, 3: 121–149. [Matevž, T. (2023): A hagyományos politikai elitek és a populizmus felemelkedése Európában.]
- Szántó Miklós 2023 *Előszó. Ön populista? Legyen rá büszke!* In Heil K. M. – Petri B. eds. *A népszerűség átka*. Budapest, Alapjogokért Központ. 7–18.
- Tomšič, Matevž 2023 *A hagyományos politikai elitek és a populizmus felemelkedése Európában*. In Heil K. M. – Petri B. eds. *A népszerűség átka*. Budapest, Alapjogokért Központ. 153–182.
- Vergari, Sandra 2017 *Contemporary Populism in the United States*. Baden-Baden, Nomos. [Ökrös M. L. (2023): Konstruktív populizmus: Franklin D. Roosevelt és a New Deal.]